

Dr. ALBÍN BRÁF:

VĚDA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

POČÁTKEM XX. VĚKU.

ZVLÁŠTNÍ OTISK ZE SBORNÍKU VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH.
ROČNÍK IV., SEŠIT 3.

V PRAZE 1904.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Věda národohospodářská počátkem XX. věku.¹⁾

I.

Jsme ve svém letopočtu ještě blízcí číslu končícímu dvěma nulami. A tato čísla mají jisté kouzlo pro mysl lidskou. Povzbuzují k retrospekci a výhledům. I mohlo by se zdát, že nebyl ani předmět přítomné úvahy zvolen z příčiny jiné, než z této nahodilé kalendářové. Leč není tomu tak. Otázka po stavu národohospodářské vědy na počátku dvacátého věku má hlubší důvod v dějinách vědy samé. Sběhlyť se opravdu na sklonku věku XIX. skutečnosti, jež nemalou měrou určují a na dlouho asi budou určovati směr a ráz vědecké práce v oboru našem.

Především došel jistého usmiřujícího vyřízení dlouholetý spor mezi abstraktnou methodou tak řečené klassické školy národohospodářské a realistickou methodou tak zvané školy historické, spor, kterému vystoupení mladší větve posléz dotčeného směru pod vůdcovstvím *Schmollerovým* dodalo silné podpaly, až pak na výsost se přiostril v polovici let osmdesátých, po vydání *Mengerovy* knihy o methodě věd společenských.²⁾ Ale všestranné rozbory z toho podnětu přispěly tou měrou k vyjasnění cílův a cest, že lze plným právem tvrditi: spor ten jako zásadní jest překonán. Uvidíme, že bylo možno jej překonati teprve tehdy, když se po-

¹⁾ V podstatě přednešeno ve slavnostním shromáždění prvního vědeckého sjezdu českých právníkův o letnicích 1904.

²⁾ *C. Menger* Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften. (Lipsko 1883.) Z velikého množství úvah, posudkův a odpovědí budtež jen uvedeny *G. Schmoller* Zur Methodologie der Staats- u. Socialwissenschaften (jeho Jahrbuch 1883), a *C. Menger*: Die Irrthümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie (Vídeň 1884).

dařilo naprosto odloupnouti starší metodu od základního sociálně-filosofického názoru, jemuž původcové její podléhali.

Druhou pak takovou vážnou skutečností jest otřesení hospodářsko-historické theorie *Marxovy*, jež nebylo způsobeno pouze tak zvanými měšťáckými ekonomisty a filosofy, nýbrž v poslední době také kritickými útoky sosenovanými od vědecky nejschopnějších hlav německého tábora sociálně-demokratického.¹⁾ Nepodmanilo sobě sice učení *Marxovo* nikdy měrou tak rozsáhlou vzdělané duchy své doby, jako druhdy sociální filosofie, k jejíž vyznačům a spolustrůjcům náleželi zakladatelé vědy národohospodářské — ale bylo nejdůmyslnějším dílem ze všech, jež vyhledávala vědecké formule pro mocné sociální kvašení naší doby. A dosud přese všecky rozkladné útoky má mnoho přívrženců, jejichž pravověrnost udržuje starostlivý zřetel na stranu a potřeby taktiky, oživuje obava, že by z otřesení autority mistrovy pošlo nebezpečí pro jednotu celého hnutí, ač ovšem socialismus jako určitý směr sociální politiky na učení *Marxovu* zrovna tak nevisí, jako z něho teprv nepovstal.

Nepopíratelná skutečnost nastalého otřesení marxismu nabývá však zvýšené zajímavosti, žeť jím vlastně padá již druhé z materialistických ponětí dějin o hospodářská hlediště se opírajících, jež během století mysle lidské ovládala. Neboť ráz takové materialistické theorie dějin má právě také ona sociální filosofie, o níž jsme pravili, že byla filosofickým východištěm zakladatelů vědy národohospodářské v druhé polovici XVIII. věku. V ní i v *Marxově* má hospodářský život určující vliv, v oné však — v sociální filosofii individualistické — není osnovným živlem jediným, ač podstatným, v *Marxově* jest rozhodným, základně a výlučně určujícím. Ti, pro něž dnes jsou odbyty obě, mohou si dovoliti objektivný úsudek, že *Marxovo* učení stojí i vědecky výš než individualistický názor světový, dítko racionalismu věku XVIII., jemuž nadobro scházel smysl historický. Od něho právě liší se učení *Marxovo* svým stanoviskem vývojovým. Vystupuje jako generalisace historická a třeba jí v pravdě byl vlastně podkladem přírodovědecký názor evoluční, ona aspoň, činíc minulé útvary historické nutným průchodem k bu-

¹⁾ Z těch náleží sem hlavně *Bernstein* (*Die Voraussetzungen des Sozialismus u. die Aufgaben der Sozialdemokratie*, 1899 — a jiné spisy) a *David*, *Socialismus und Landwirtschaft* (I. díl. 1903).

doucím, nemusila minulost zatracovati jako pásmo bludů. Tedy z její podstaty samé plyne vlastně mnohem méně revolučnosti nežli z individualismu, který ve všech svých směrech a jejich důsledcích byl revolučním. Obě učení se však přece zase stýkají v optimistickém názoru, jenž u marxismu jeví se vzhledem k budoucnosti, tedy vzhledem ku překonání třídních bojů, k němuž dle něho vývoj vede, u sociálních filosofů individualistických pak v bezpečném tvrzení o nejlepšímu pořádku světa a společnosti, jakmile jen konečně bludné útvary minulosti budou překonány a společnost dle přirozených řádův ustavena. Především pak jsou obě učení v tom shodna, že jsou teoriemi o mechanicky nutném průběhu společenského děje, jehož lidé svými snahami a vším dychtěním jsou bezděčnými nástroji, tedy v tom rozumu: společenské přírodovědy.

Tímto vytčením obou na konci věku XIX. pro vědu národohospodářskou nejvýznamnějších skutečností jest spolu naznačeno, že hledáme základní kriteria pro úsudek o přítomném stavu vědy naší ve stránce noetické a methodové. Dalo by se zajisté řešení úkolu našeho provésti i tak, že by se zevrubně zjistil počet a dosah nesporných již pravd, v jichž držení věda naše tou dobou se nalézá. Leč právě podobný pokus, jež každá vědeckým duchem psaná učebnice činí zbytečným, za příčinou odůvodnění nevyhnutelně by musil zajíti až k východištím, v nichž ony pravdy tkví svými kořeny, a v těch mezích samých jako zkušebního kamene se dovolati logických method, jejichž pomocí byly nabyty. I neobešel by se bez toho způsobu osvětlení, odůvodnění a opodstatnění žádný podobného druhu rozhled, věnovaný kterémukoliv oboru vědy. A nejen nějakému oboru věd duchových, také přírodních! Toť signum temporis ve vědách vůbec. Všecky pociťují občas a pociťovaly během posledních desetiletí potřebu ohledati svoje základy, přezkoumávati možný dosah svých poznání, logický ráz a poznávací hodnotu svého vědění. Potřebí jen se upamatovati na jména *Helmholtz*, *Du Bois-Reymond*, *Mach*, *Ostwald*, abychom si uvědomili, kterak mnohé vedoucí hlavy věd přírodních se neuspokojují důvěřivým budováním na převzatých základech, ani pouhým vybrušováním a třibením svých podrobných method pracovních, v přírodních vědách tak znamenitě již vyvinutých, nýbrž podstupují pronikavé výlety do říše kritiky poznání, aby si sami vy-

jasnili dosah a hodnotu pravd, k nimž dospívají a dospěti mohou. Kdož — pohlížeje na skvělé výsledky věd přírodních a měře dle nich cíl svého hladu po poznání v oboru věd společenských — nad stavem těchto pociťuje sklamaní, nechť se jen utěší. Ani vědy přírodní, svěže a směle pokračující, na podkladě svých výsledků všechny zevní podmínky našeho života přetvořující, neobcházejí se bez velkých hypotes jako vůdčích a heuristických principů; ani ony se neobejdou bez pojmů pomocných, jejichž realitu empiricky zjistiti nestačí drobnohled a křivule. A nejedné z těch základních hypotes, direktivních v celých velikých oblastech badání, potýkati jest se s kritikou, nemilosrdně všechny slabiny její odhalující — jak ukazují osudy učení descendenčního (jevící co do zevního průběhu jisté obdoby s krisí marxismu) i samotné kosmologické hypotesy Laplace-Kantovy. A filosoficky vyškolení badatelé v táboře přírodovědců usilují, aby obmezili užívání empiricky nezjistitelných pojmů pomocných na míru nejnútnejší — zvláště těch, které jsou povahy metafysické a jen filosofům rázu *Haeckelova* stačí k budování domněle realistického názoru světového — a vymetají raracha teleologií, vluzujících se bezděky na místa, kde důsledný pozitivistický duch může připustiti toliko výklad kausální, ovšem nesnadný, když má překážky ve spletnosti látky samé, jako jest na př. ve vědách biologických, nad jejichž předmět spletitější, složitější mají pouze — vědy společenské.

Nechť si tedy vroucí učen kterékoliv vědecké nauky, strážce ve vnímavé mysli jako poklad sumu jejích ladně a sousledně formulovaných pouček, bolest pociťuje nad otřesy, které mu v zamilovanou stavbu přináší nějaký znova se probouzející methodový spor neb nájezd kritiky poznávací — po drahách těchto základových přestaveb postupuje pokrok věd. A není-li tudíž ani naše téhož osudu ušetřena, nebudeme klopati hlavy v pessimistických pochybách o možnostech vědeckého poznání, nýbrž vítati v tom svědectví o neutuchujícím ruchu pokrokovém, o důvěře v možnost platnějších řešení. Oceníme to prostě jako stupně nevyhnutelně zvolného budování vědy, o jejíž dílech i nejlepších platí, že nejsou dovršením a koncem, nýbrž vždy jen etapou v pásmu nedozírném.

Takových chvíl kritického rozvracování a pokusův o přestavby prodělala věda národohospodářská během půldruha sta let, od vystoupení Fysiokratů, hojně. Smíme je asi na místě tomto pokládati

za známé. Spíše bude nutno jasně si představit, oč při řečených událostech šlo. Netýkalať se každá vždy těchže stránek; to, oč běželo, byly buď otázky základního názoru sociálněfilosofického nebo metody badací, ve spojení s nimi však zároveň otázky poměru theoretické vědy k naukám praktickým a konečně také problém zásadního oprávnění tak řečených speciálních věd společenských, totiž toho, mají-li jednotlivé vědy společenské potrvati jako speciální či mají-li utonouti v objetí všeobecné jednotné vědy sociologické. Vědomé, programové stanovisko v posléz dotčeném směru nalzáme zejména u *Comta* a *Spencera* i uvidíme ještě, že také v německé historické školy národohospodářské počala se projevovati jistá příbuzná smýšlení.

Skutečnost, že se t. zv. vědecký socialismus vyvinul v Německu, že dále tam měla původ svůj tak řečená historická škola národohospodářská, mohla by nás snadno svést k domněnce, že bylo německé písemnictví jediné zdrojem všeho toho otřesového kvasu ideí, ať již oprávněného či neoprávněného. Leč není tomu úplně tak. Pokud jde o socialismus, pokusil se nejenom *Ant. Menger*¹⁾ o obranu jistých prioritních nároků *St. Simona*, *Will. Thompsona* a jiných zrovna v příčině některých stěžejných thesů tak řečeného vědeckého socialismu, nýbrž i *Bernstein*²⁾ se ohradil proti tendenčnímu škatulkování *Friedr. Engelsa*, které, lišíc mezi socialismem utopickým a vědeckým,³⁾ pod onen řadí vše, co předchází trojhvězdi novověkých vědeckých předáků socialismu německého. Co pak se týče ostatku, tu ukazuje zejména Anglie obraz vysoce zajímavý. Byvši dlouho v představě o naprostém tvůrčím prvenství *Smithově* podporováno samými Francouzy, kteří úplně byli zapomenuti, jakou měrou *A. Smith* byl učněm fysiokratickým, mělo anglické vzdělanstvo na počátku druhé polovice XIX. věku takměř obecně za to, že věda národohospodářská v podobě, jakou na podkladě *Smithovském* obdržela jeho následovníky až po *St. Milla*, je vědou hotovou, na jejíž pevných theo-

¹⁾ Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag, 2. vyd. str. 83.

²⁾ Wie ist wissenschaftlicher Socialismus möglich? 2. vyd. 1901

³⁾ Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft, 4. vyd.

remech nic podstatného více nelze měniti. A zrovna okolo stého výročí *Smithovy* »Inquiry« podle svědectví *Cairnesova*¹⁾ i *Ingramova*,²⁾ přívrženců dvou směrů velmi odchylných, taková skepse pojala jisté kruhy proti vědě národohospodářské vůbec, že pokládali politickou ekonomii za zcela neplodný předmět badání, ba za překážku účelné reformy, aspoň za nauku, která svou úlohu již vykonala a dohrála. I musil se na př. v »British Association for the Advancement of Science« *Ingram* opřítí pokusu některých »cultivators of the older branches of research«, kteří se jali upírati naši vědě domovské právo v říši věd, tak že ji chtěli z předmětů jednání té společnosti vyhostiti. Ale *Ingram* sám v řeči nemálo zajímavé podstoupil obranu její vlastně toliko pod ochranným štítem sociologie, ježto dle něho otázka, jsou-li hospodářské jevy způsobilé k vědeckému pojednávání, je zahrnuta v obecnější otázce o možnosti vědecké sociologie, o čem že po *Comtovi*, *Millovi* a *Spencerovi* nemůže více býti pochybnosti. Z *Ingramova* výkladu také dobře poznáváme, kterak odpor *Comtův* nejen proti metodě *Smithovské* nýbrž vůbec proti politické ekonomii jako speciální vědě měl v Anglii nemalý účinek; ale rovněž na mysle Angličanů mnoho působila nechuť projevovaná v jedné části literatury — k níž náleželi také *Carlyle* a *Ruskin* — proti »egoistic spirit« národohospodářské vědy v rouše panující školy.

Ať ostatně již byly zdroje odporu kterékoliv, vždy v nich má úlohu některé neb některá ze čtyř hledišť výše naznačených jako osa příslušných myšlenkových rozporů a proudů. Třeba tedy k nim jednotlivě přihlédnouti a zajisté jest třeba povšimnouti si především látky základní: sociálnofilosofických východišť.

II.

Prostší myslí obecného člověka jest mnohem snažší pochopiti to, co nazýváme zákony přírodními, nežli opravdu pojmovi ráz a význam toho, co zoveme zákony společenskými neboli zákony sociálního života. Jeho, stojícího uprostřed šumu a ruchu praktických

¹⁾ V přednášce z listop. 1870, otištěné v jeho *Essays on Political Economy, theoretical and applied*.

²⁾ *The present position and prospects of Pol. Econ.* (1878). — Před tím byl již *David Syme* v pozoruhodném spisu »*Outlines of an industrial science*« (Londýn 1876) kriticky proti metodě starých vystoupil.

snaž v obci, okresu, zemi a státu, vnímajícího denně z novin ohlasy parlamentních bitek o různé požadavky nebo nové úpravy i úkoly správy veřejné a zvyklého na denní, často příkrou kritiku pohnutek a úmyslů státníků, úradův a stran, nepoutají vědy společenské jako theorie, t. j. učení o typických tvarech a pravidelnostech příslušných jevů, nýbrž hledá v nich nauky praktické jako zdroje vůdčích hesel a direktiv o tom, co býti má, na rozdíl toho, co jest, oč naopak zase na prvním místě běží každé snaze vědecké. Nikde to v přítomné době nevystupuje zjevněji než vzhledem k t. zv. vědeckému socialismu a nejvýraznějšímu jeho representantu *Marxovi*. *Engels*, věrný soudruh *Marxův*, jak již podotčeno, naznačil rozdíl někdejšího, t. j. celkem předmarxovského socialismu od *Marxova* slovy: Od utopie k vědě. Socialismus před *Marxem* i *Rodbertem* až na malé záblesky myšlenkové, jež nebyly dost propracovány, aby se mohly státi pilíři theoretických soustav, zůstává na úrovni prosté nauky praktické. Podává pouhé návody, s větší menší dávkou citu a horlení sosnované o tom, jaký stav společenský by se zavésti měl k lepšímu blahu tříd nynějšími řády stísněných i celku, formuluje ideály lepšího a nejlepšího společenského zřízení. Nic podobného u *Marxa*. Proto nepotkáváme se u něho také s podrobnějšími konkrétními obrazy příští kolektivistické společnosti. Kolektivistické příští, jež konec učiní bojům třídním, které napplnují dějiny, vyplyne dle něho s nevyhnutelností vývojového zákona z útvarů přítomných jako tyto jsou plodem minulých.¹⁾ Ono přijde jako nutný plod dějin nezávislo jsouc na číkoli vůli a usneseních, přijde i kdyby sám proletariát pro ně na ten čas ani smyslu a pochopení neměl.

Jsoutě všecky společenské útvary výsledkem forem života výdělečného (to jest jádro ekonomického materialismu jeho) a tento výdělečný život probíhá pod určujícím vlivem základního zákona řádů kapitalistických, zákona koncentračního, podle něhož se prostředky výrobní soustřeďují v ustavičně menším kruhu rukou, až se toto soustřeďování samo přivede ad absurdum, protože vnitřní rozpor trvajíc mezi soustavou výrobní, jež stále větší měrou se stává společenskou, a osobním vlastnictvím prostředků výrobních

¹⁾ Ponejprv je ten názor rozvinut v »*Kommunistickém manifestě*«, pak ve spise »*Zur Kritik der politischen Ökonomie*« určitěji, než v hlavním jeho díle samém.

kapitalistický ráz nynějších zřízení učiní neudržitelným. Všecky jednotlivé kardinální poučky theorie *Marxovy* — jeho učení o hodnotě a přivlastňování nadhodnot, o rostoucí produktivnosti výroby za relativného klesání podílu dělnictva na výsledku práce jeho, o krisích národohospodářských z toho vyplývajících a jejich nutné pravidelnosti — jsou s neobyčejnou promyšleností upotřebeny jako stavivo té vývojové budovy, že nic na světě není vzdálenějšího pravé podstaty podobného učení než nárek a rozhořčené obžaloby na stav přítomný nebo nějaké o kritiku jeho opřené návrhy na něco lepšího. Nikoliv. Společnost naše přítomná není špatnou, nemůže býti jinou než jest, jest (podle *Bebelova* slova) nejlepší z dosavadních, neboť z ní neodvratnou logikou rodí a zrodí se teprv ta nová, ještě lepší.

V tom se však s dojemnou svorností stýká u nás i jinde bourgeois, nevrly nad tuhou vymahačností a požadovačností dělnických vrstev a připisující každékoliv zajmové hnutí dělnické, každou srážku podnikatelstev s dělníky na vrub »socialismu« — s tisíci a tisíci nadšenými členy velké armády, zdobící se rudým květem, že jim pro podobné theorie schází smysl a pochopení. Oni potřebují pro každý jim nelibý zjev společenský zodpovědné osoby, jednotlivce, vlády, třídní celky a pod. a tak jest jim i všechen socialism jen věcí žádosti a přání — spravedlivého či ničemného podle stanoviska, — něčím, co se vlastně chce a dá vybojovat, vynutit svornou vůlí a důrazem mass, anebo zabránit protitlakem společenským i mocí veřejnou. Ano i sama publicistika sociální demokracie nezdá se býti příliš orthodoxní, pokud jde o řečený podstatný a základní ráz nauky učeného knihomola *Marxa* — byloť by jinak těžko pochopiti, proč takovou měrou a neunavně plýtvá kritikami ze zdroje mravního rozhořčení naproti všemu, co nemá cejch její strany, naproti vejci, z něhož se podle učení mistrova přece bezpečně líhne a vylihne kuře budoucí společnosti. Ovšem bývá to slabou stránkou tuhých deterministů společenských, že se zapomenou a pustí se do ostré mravní kritiky těch, kteří přece podle podstaty jejich učení jsou pouhými nástroji dějin. Kouzlo kritiky pohybové ve všelikých záhadách a sporech společenských bývá právě příliš svůdno. O samém *Marxovi* v tom směru arci platí: že také Homér si někdy zdřímne. I dojista nemá nepravdu *Stammler*, když tvrdí, že nikoliv *Marxovský*, nýbrž vlastně »utopický« soci-

alismus je evangeliem mass a pro massy, jemuž obecný bourgeois také jinak nerozumí.¹⁾

Tento psychologicky dobře odůvodněný zjev jest pro nás proto důležitým, žeť ukazuje jen obdobu osudův individualismu samého, základního sociálně-filosofického východiště nové vědy národohospodářské, jež se tvořila od polovice XVIII. věku mezi soudruhy francouzských encyklopedistův, na jejichž ramenou pak se vznesl *Adam Smith*. Filosofům té doby a všem jejich nohsledům byl individualismus základním axiomem²⁾ celého názoru společenského. Stát a všeliké společenské útvary i řády jsou tu k vůli jednotlivcům, povstávají a mění se vlivem jejich pudů, snah a potřeb, a v tom spočívá odvěký přirozený řád společenský, z toho plynou přirozené zákony společenské. Docela brutálně s hledištěmoci, způsobem, který důsledně vedl až k formulím anarchismu, pojímali jej jedni; druzí — a mezi ně patří právě Fysiokraté, zakladatelé nové vědy národohospodářské v odporu k merkantilistické mnohovládosti státní — uvedli jej ve spojení s ideou »přirozeného práva«, z povahy lidské vyplývajících, které klade meze jednotlivcově sobectví ve zřetelích na stejné oprávnění jiných.³⁾ Jim tedy nikterak neběželo jen o to, vypracovat a vyhloubat pouhé nějaké učení o čemsi lepším, co by se mělo zavést, oni chtěli ukázati, co plyne z povahy lidské od věků do věků stejně, co jest přirozeným řádem společenským, proti němuž tudíž všechny s ním nesrovnalé skutky veřejné moci, zákony státní a opatření vládní byly pouhé hříchy a bludy, jež se na lidech a státech mstily vším nezdařem a bídou, vším společenským neblahem dřívějším i přítomným. Odtud známé praktické heslo ono »Laissez faire«, k němuž se přidává věta *Mirabeauova*: »le monde va de lui-même«, (svět se řídí svými zákony), jež řízně vyjadřuje ráz této nauky

¹⁾ Wirtschaft u. Recht. (1896) str. 53 a násl.

²⁾ O axiomu, tedy přesvědčení vědecky nedokázatelném sluší tu mluvit, jak správně ukazuje *Dietzel* (čl. »Individualismus« v *Conradově Handwörterbuch der Staatswissenschaften*), který odvěký zápas dvou axiomů společenských, individualismu a kolektivismu, až do příslušných sporův mezi starověkými filosofy řeckými sleduje.

³⁾ Podle toho, kladlo-li se mezi ta přirozená práva i vlastnictví soukromé (což Fysiokraté činili) či nikoliv, vyvinuly se pak ze základního společného kořene dva hlavní směry, liberální a kommunistický, což krásně vykládá *Dietzel* n. m. u.

jako »společenské přírodovědy«, obdobné tomu, co nazýváme v užším smyslu vědou přírodní. Není vůbec žádné formule, která by přírodovědecký názor společenský vystihovala stručněji než tato věta, náležející dávno mezi »okřídlená slova«. Myslím na abstraktní myšlení nezvyklým tento rozdíl sociálnofilosofické teorie a nauky praktické byl příliš subtilným. Individualismus byl jim srozumitelným jen jako praktický postulát a proto také byl důsledný liberální názor v širších kruzích dost vzácným zjevem, většinou byl jen předmětem eklektických výběrů toho, co právě hovělo zájmům stavu, živnosti, třídy atd. Každé typové vysvětlení toho, co jest, může být jen dílem rozumové abstrakce, každé »co býti má«, ač-li se má státi heslem hromadně uchvacujícím, vyhledává si sankce v říši citů.

Tomu, kdo obrací pozornost svou především k uchvacující moci, kterou podobné požadavky působí na massy, stávající se vůdčími hesly ve velkých událostech dějin, může se pak ovšem zdáti, že teorie jim za podklad sloužící nejsou ničím více než služebními formulami oněch praktických hesel a hnutí. Jakousi oprávněnost může tento názor arci si vyvozovati z účinku, neboť teorie samy mohou pomínouti a pomíjejí vlivem nových poznání, aniž tím již pomine praktické hnutí samo. Tak slavil liberalismus i v Německu i v Rakousku teprve své hody, když individualistický názor světový byl už podkopán. Avšak bylo by přece docela nesprávně, kdybychom chtěli věc pojímati tak, jakoby ty teorie samy bývaly jen chytrácky vymyšleny z jistého taktického úmyslu, pouze jako vědecké pláštiky pro praktické cíle. Nic nám nedává práva z podobného čehos podezřívati jejich původce. Kdo si jen trochu uvědomí, jakou měrou západoevropské filosofii již v XVII. a zvláště v XVIII. věku dává ráz materialistický názor světový,¹⁾ tomu přímo do očí bije dokonalá vnitřní souvislost národohospodářského individualismu s celým tímto světem myšlenkovým.²⁾ V době vítězného ducha přírodovědeckého, jenž všecek zevní běh života

¹⁾ Fr. A. Lange. Geschichte des Materialismus. 7. vyd. 1902. I. díl. (Pokud jde o národní hospodářství, mluví o něm Lange vlastně teprv na konci dílu II. v souvislosti s materialistickou etikou.)

²⁾ Lépe než u Lange a historiků filosofie vylíčena jest tato souvislost u Hasbacha: Die allgemeinen philosophischen Grundlagen der von Fr. Quesnay u. A. Smith begründeten polit. Ökonomie (1890).

pojímal pod zorným úhlem tuhé, mechanické zákonitosti, nemohla myslivé hlavy uspokojiti hesla o tom, kterak by svět měl býti učiněn lepším, čerpaná z pouhých úvah účelnosti. Proto musilo pro ně to, co chtěli, dostati základ pevné, samoděčné nutnosti, musilo vyplynouti jako důsledná aplikace theoretického poznání, ne jako pouze chtěná, nýbrž jako přirozená nutnost. Teprve odtud čerpá sílu vůdcovský zápal ve snahách o praktické změny veřejných zřízení.

Žádným způsobem nevystačí však ocenění jistých sociálno-filosofických teorií jako pouhých služebných formulí určitých hromadných snah časových tomu, kdo chce pochopiti dějiny určité speciální vědy, jež byla v souvislosti s těmi teoriemi a na podkladě jejich se vyvinula. A to platí měrou nejvyšší o vědě národohospodářské. Kdo nemá na paměti ráz její u Fysiokratů a ještě valnou měrou u jejich následovatelův v »klassické škole« britské, touto základovou souvislostí podmíněný, nedodělá se jasného poznání v otázce od půl století často probírané o poměru politické ekonomie k ethice, nevysvětlí si snadno dřívější předmětné obmezení vědy národohospodářské a také nikterak původ a nutnost její později tolik kaceřované metody. Ovšem mohli bychom snadno upadnouti v pochybnosti, kdybychom chtěli u každého tehdejšího národohospodářského spisovatele nalézti výslovný a určitý výklad jeho sociálnofilosofického východiště nebo zřejmý odkaz na nějaké známé o něm učení. Nejvíce té podmínce hoví někteří Fysiokraté jako *Quesnay, Mercier de Rivière, Du Pont de Nemours* — už *Turgot* ne.¹⁾ U pozdějších jen z celého rázu myšlení vysvitává. Vedeť se jim jako za našich dnů lidem v politice — nepronesou věty, aby se v ní neobrážel určitý základní názor. A nejbezpečnější svědectví o zbytcích individualistického názoru najde se u všech ekonomistů, kteří trvají při myšlence, že z volného osvědčování hospodářského sobectví jednotlivců vychází na konec nejlepší dobro obecné. Neboť to jest právě význačný rys materialistické ethiky, jak se byla zvláště v XVIII. věku ustálila. *Hasbach*²⁾ má snad pravdu, když přikládá veliký vliv zejména *Newtonově* učení o všeobecné gravitaci jako základu kosmické souvislosti. Uni-

¹⁾ Schelle. Du Pont de Nemours et les Physiocrates. (1888.)

²⁾ Die allg. philosoph. Grundlagen atd. str. 142.

versum celé postaveno pod hledišťe tuhé mechaničnosti, ale spolu nejvyšší účelnosti, a tento teleologický ráz (řád a soulad Bohem chtěný ve všeobecné mechanické nutnosti) podporoval názor o podobné přirozené zákonitosti jevů společenských — společenský řád částí všeobecného řádu přírodního — ale spolu o immanentní jemu účelnosti, tak že z působnosti individuálních snah vzejde nejlepší dobro celkové; mezi užitečným (t. j. individuálně užitečným) a spravedlivým není vlastně rozporu, všecko lidské sobectví jest v pravdě jen nástrojem obecného bezděčného mutualismu. To jest ethika individualismu, kterou hlásali také ekonomisté XVIII. věku a byli hlasatelé její přímo entusiasty obecného lidského blaha a štěstí.

Zastavme se tedy především u skutečnosti prve uvedené, u poměru k ethice. Nedostatečný zřetel k požadavkům ethiky, ano přímá protiethičnost byly výtky, které mezi poznenáhla povstávajícími odpůrci t. zv. liberální ekonomiky neustávaly se ozývati, ano staly se časem stereotypnou formulkou učebnicovou, kritickým znakem obecně za platný přijatým. Nepostačovalo by zde naprosto uvést, že neměli zakladatelé naší vědy, *Quesnay* a *Smith*, ač jejich sociálněfilosofické východiště zajisté bylo individualistickým, nic společného s onou brutálnější podobou individualismu, která odmítajíc uznání určitých přirozených práv, neznala také pro egoismus jako přirozený základ společenského řádu žádných mezí. Ani by nepostačilo vytknouti, že sám slavný spisovatel »Inquiry« tuto napsal a vykládal jako část díla, jehož první oddíl tvořila jeho »Theory of the moral sentiments«, dílo o ethice, jejíž hyblem jest sympathie, a zrovna v tom spisu individualistické základy celé budovy jsou přesnější a určitější než v samé se selfinterestem učující »Inquiry«, ve které mnoho místa mají prosté úvahy účelostní, ač i z ní lze vyčerpati množství dokladův o *Smithově* vřelém smyslu spravedlnostním a zájmu pro trpící. Ale to vše nestačí, protože jest pravda, že ne jeden z epigonů *Smithových* nalézal v ethice materialismu ospravedlnění pro tuhé a důsledné požadavky liberální až do výlučného nadsazování hmotných zájmů nad všeliké jiné »ideologické«.

Správně vyříditi se dá otázka o řečeném poměru jenom, když si náležitě vyjasníme vztah kterékoliv theoretické vědy společenské ke příslušné nauce praktické. Rozumíme-li »theorii« ve

smyslu vědoslovném nauku vysvětlující určitý obor skutečnosti tím, že v těchto skutečnostech vystihne typické jevy a pravidelnosti jejich vztahů — jest na jevě, že nemá a nemůže míti v ní vůbec místa ethický zřetel ve smyslu určitých požadavků co do smýšlení, jednání a chování. To spočívá v logice věcí. Jenom ten, jehož pojem jakékoliv společenské vědy se vyčerpává v představě nějaké nauky dávající předpisy a návody pro jednání praktické, může nepochopiti větu, že není zrovna tak žádné ethické theorie národohospodářské, jako žádné ethické lučby nebo fysiologie. Dokud nám slovo »ethicky«, jako v těchto výtkách všude, znamená požadavek šetření určitých hledišť mravních, lze říci, že všechny theorie jsou ethicky neutrální, nevyjímajíc ani ethiku samu, pokud se tím názvem v novější době často rozumívá theorie o vzniku a vývoji mravních názorův a jednání, nikoliv nauka normativná.

Požadavek ethičnosti může tudíž v celé říši věd společenských míti místo jedině v naukách praktických. Ale zase ne v každé. Totiž v těch praktických naukách nikoliv, jež se opírají o — společenské přírodovědy. Nemůžeť u těchto býti praktická nauka ničím více než prostou a přímou aplikací theorie a ježto tato theorie svědčí o nutném zákonitém průběhu společenského děje, musí vyzníti v »Laissez faire«. Kdyby toto heslo nebyli náhodou už vynalezli v XVIII. věku, mohl je zrovna tak vynalézt na př. *Karel Marx*, neboť u něho — jak jsme viděli — také »le monde va de lui même.«

To laissez faire, z každékoliv společenské přírodovědy vyplývající, praví arci jenom, že není potřebí pozitivní politiky nějaké, aby se jí teprve zabezpečil žádaný výsledek konečný. Nevylučuje však politiku odstraňující překážky neb přímo připravující, uhlazující cesty. Odstraňování překážek, t. j. všelikých zbytků starších zařízení individuální svobodu obmezujících, bylo nejpodstatnějším úkolem hospodářské politiky v duchu individualistickém. Připravování cest, jež by nevyhnutelný o sobě chod dějin učinily spádnější, může zase býti jediným oprávněným obsahem politiky v duchu marxismu, neboť tu staré instituce jsou nutnými průchodními tvary, jejichž odklizování, když se přežijí, jest zabezpečeno immanentními vývojovými zákony společnosti. Běžeti může toliko o otázku tempa. Jak řečenému uhlazování cest rozuměti,

o tom sám kommunistický manifest nenechal nikoho v pochybnosti. Spojení proletářů všech zemí má vlastně jen tento uhlazovací, uklizovací cíl. O jaké prostředky při tom může jít v podrobnostech (vesměs ovšem ještě o proměny na půdě platných řádů) lapidárně vyslovují, bližší a vzdálenější úkoly pečlivě lišice, všecky tři známé základní programy sociální demokracie, eisenaušský gothský i erfurtský.

Ovšem podotkli jsme již, že tento způsob distinkcí myslí obecného člověka vůbec (nikoliv pouze v táboře socialistickém) nesvědčí a proto sluší ochotně přidati, že historicky osvědčily se býti obžaloby na neetičnost liberalismu až do samotného podezírání pohnutek hlasatelův a vyznavačů prostředkem mnohem vydatnějším k rozdělení a udržení účinných protiproudů než sebe bystřejší chladný rozbor teorií. Jak podpalují polínka právě z těch pasek vzatá hnutí maloživnostnické neb agrární a kde by byly úspěchy socialistické propagandy, kdyby je tak horlivě nepřikládala na hranice svých agitačních ohňův, byl to i bylo zřejmě proti deterministickému duchu učení Marxova!

Nač ostatně zablýskat lidem, k nimž se stolu vědy jen drobtý se dostávají, čeho se během doby dopouštěl i ne jeden, který sebevědomě při stole seděl! Jest až ku podivu, kterak bylo někdy i lidem učeným nesnadno pochopit, že cesta k praktickým naukám, podřízeným hlediskům ethickým, vede jedině přes hrob společenských přírodověd.

III.

Nemůže býti úlohou této studie, aby zevrubně stopovala, kdo všecko a jak hrob ten kopal sociální filosofii individualistické. Jisté ne pouze národohospodářská škola historická. Především se záhy až pod guillotinu pronásledovaly dva hlavní směry individualismu samy. Mírnější byl credem ekonomistů, druhý stal se východištěm novověkého socialismu a ještě sám *Marx* stojí potud na půdě individualistické, že také jemu společenské pospolitosti nejsou ničím předním, nýbrž pouze pro potřeby a prospěchy jednotlivců trvajícím a jimi určovaným.¹⁾ Z venčí pak doráželi na individualismus

¹⁾ V tom je nejdůležitější rozdíl mezi jím a *Rodbertem*, který jest i co do východiště principiálním kolektivistou (sr. *Dietsel* n. m. u. a ve spisu »Karl Rodbertus«. Hlavně 2. díl.)

kritikové panujících řádů jako *Bernardi*, *Simonde de Sismondi* a j., konservativci všech odstínů, odpůrci svobodné tržby a obnovitelé zásady politicko-národnostní v hospodářství národním (*List*), sociologové, kteří děj společenský osnovali na jiných generalitách trvajice třeba ostatek více méně také na mechanických nutnostech jeho průběhu aneb aspoň z příčin heuristických se opírajíce o biologické obdoby.¹⁾ Bylo by křivdou nepřipomenouti zde též historické školy právní, jejíž základní názor sám jest v nejrozhodnějším rozporu s myšlenkovým východištěm individualismu všech barev a odstínů.

Pokud pak jde o rozklad učení *Marxova*, o ten mezi filosofy, historiky a národnými hospodáři už zároveň, ač právě ne veskrze totožnými cestami, pracovali vedle přívrženců národohospodářské školy historické i novověcí obranci abstraktního badatelského způsobu »klassiků«, ne obranci jejich filosofie společenské, jen jejich metody.

Zde běží především o následky, které mělo pro vědu národohospodářskou opuštění či lépe poznenáhlé mizení individualistického názoru základního. Udati určitou hranici časovou neb událost literární, kde by vliv toho názoru rázem byl přestal, jest nemožno. Dokud a kde vedl liberalismus své široce organisované akce, stával aspoň jednou nohou na půdě řečeného názoru. Ve Francii drží jej vzpomínky revoluční a epigoni Smithovy školy. *Bastiat* na př. (*Harmonies économiques*, 18 50) ještě úplně trvá na základech »ethiky materialistické«, neboť jeho slohově tak skvělé skládání o ekonomických harmoniích má své kořeny právě v oné ethice materialistické, jež v XVIII. věku bývá průvodkyní individualistické filosofie společenské. Jemu jest potud egoismus opravdu přirozeným a úplně dostatečným základem společenskohospodářských útvarů, nikoliv pouhou hypothesou z příčin ryze methodických za východiště logických operací vybranou.

A na tomto rozdílu — podkladu dedukcí, diktovaného přímo základním východištěm sociálofilosofickým, a prosté, z nijakého

¹⁾ O t. zv. organických sociologiích: *Barth*, Philosophie der Geschichte als Sociologie (I. díl, Lipsko) a *Ward*, Soziologie von heute (z angl., Inšpr. 1904), *Schäffle* snažil se arci své velké dílo »Bau u. Leben« z rázu toho vy-zouti. Platily tomu poslední jeho články v Zeitschrift für die ges. Staatswissenschaft, 1903.

axiomu sociálnofilosofického nevyplývající logické pomůcky, upotřebující vědomě prostředku hypotetických izolací jako podkladu pro deduktivný výzpyt národohospodářských zákonů — spočívá rozdíl mezi staršími a novějšími mistry abstraktních postupů v naší vědě, a z toho rozdílu vyplývají všechny další důsledky.

Není vlastně dost správně a přesně, když novější metodologové budí (snad bezděky) v čtenářích ještě potřebného rozhledu postrádajících domněnku, jakoby dedukce našich klasiků na podkladě egoismu a svobody byla od počátku a venkoncem jen čirým skutkem bystrého logického obratu. Nebyla. Byliť by to spisovatelé sami jasněji pověděli; stala se jím znenáhla. Z nutnosti plynoucí ze sociálnofilosofického názoru základního stal se prostý prostředek logické operace — »Kunstgriff« — vědomě použitý k cíli badání jakožto nejcharakterističtější motiv hospodářských jednání jednotlivcových v soukromohospodářském životě výdělkovém. Jakmile suverenita individuí přestala hrát svou sociálnofilosofickou úlohu, pozbylo spolu podkladu vyloučení státu, veřejné moci vůbec, z činitelů theorie národohospodářské — vyloučení zásadně důsledné na půdě individualistického názoru. Stát zas byl v národohospodářské vědě povýšen na prestol, třeba ne v rozsahu merkantilistických ideálův a *Wolfovské* filosofie. Přestal platit jen jako zevní, dotěrný ač nepovolaný mistrovatel přirozených processů společenských, nýbrž nabyt uznání jako nutný článek společenské skladby, zdroj důležitých organisujících, zabraňujících a korigujících působností. »Přirozený« právní řád individualistický přestal býti absolutním podkladem dedukcí a vstoupil do skrovného postavení jako jeden z historických řádů právních, který sám zase jest v toku dějin a pouze proto dochází zvláštního zřetele v theorii národohospodářské, jako druhý typický předpoklad jejích dedukcí, protože opravdu měrou nebývalou byl uskutečněn v nynějších pozitivních právních rádech, předem v zákonnících občanských, ale také znenáhla v oboru veřejnoprávním, zvláště v právu živnostenském a agrárním. Z uvedených příčin rozšířila se tedy látka theorie politicko-ekonomické, jak ve směru statickém — pokud jde o skladbu přítomnou — tak v dynamickém, pokud jde o příčinné proměny v toku času, a stará theorie národohospodářská, sešitá s výšin bývalé pretence po platnosti pro všechny časy a poměry, doznala dvojího obmezení.

Předně: objevila se jako pouhý výsek z kruhu, v němž kromě hospodářství jednotlivce a jejich snah mají místo, váhu a platnost nejrůznější útvary i pohnutky a cíle jiné, jako pouhá část, která jen z mylného názoru mohla býti vydávána za celek; za druhé: jako tento výsek, t. j. jako soukromohospodářská theorie byla pouze teorií svědčící určitému, v dané době historicky vzniklému právnímu řádu. Zkrátka jako theorie soukromohospodářského ústrojí stala se pouze teorií s platností historicko-relativní, ale v tomto obmezení, jako dílo záměrně provedené izolující abstrakce, byla bez odporu výborný klíč k pochopení charakteristických rysů vyspělého obchodového hospodářství naší doby.

A důsledek další: zbaveno přítěže svého sociálnofilosofického podkladu, tedy jako zdroj zákonů historicko-relativních přestalo učení klassických ekonomistů býti překážkou samostatných ethických východišť pro nauku praktickou, pro politiku národohospodářskou, pro řešení otázky sociální. Nešloť více o přirozené, odvěké zákony hospodářského života, nýbrž jedině a pouze o takové pravidelnosti, jež vyplývají z povahy určitého právního řádu, jenž může býti změněn a jež změnit dlužno, jakmile jest zjevno, že ethickým potřebám doby nehoví a pokud jiný dle podobnosti k pravdě jim vyhoví lépe. S materialistickým individualismem padla i jeho ethika, jiná mohla nastoupiti na její místo, která nespolehala na soulad toho, co je užitečno a spravedливо, na bezděčný mutualismus plynoucí z individuálního sobectví.

Klidnému pozorovateli našich dnů, který je vzdálen dusnějšího ovzduší vybojovaných už literárních sporů, mohlo by se zdáti, že vlastně bylo především úkolem těch, kteří sami si dali název historické školy, aby nejen uvedenou logickou povahu starší badatelské práce postřehli, ale právě její historicko-relativní platnost nestranně odhalili, pravý to úkol historický. Co bylo příčinou, že se místo toho postavili na tak rozhodné stanovisko negace? Zdá se, že tu spolupůsobilo příčin více. První a nejmocnější jest asi, že uvědomění o nutnosti neb možnosti rozluky pouhého hledišťe methodového a společenskofilosofického východišťe u ekonomistů samých dlouho se nedostavovalo, že napořád ještě v písemnictví i na tribunách řady myšlenkové z obou sfér všelijak v hlavách se proplétaly. V Německu zejména přívrženci svobody hospodářské v šedesátých letech byli toho daleci přiznati učením školy klassické

pouhou historicko-relativnou platnost. Pak tu bylo výše již řečené nedorozumění o ethických zřetelích, které tak důtklivě se tlačily do popředí naproti mocně se rozvíjející otázce dělnické. Mnoho vysvětluje také — zase psychologická zkušenost — úsilí zápasu za novou věc; svádí snadno k upřílišení rozdílů. A konečně jistý nedostí aspoň jasný názor o poměru skutečností ekonomických k útvarům právního řádu, společný to nedostatek staré klassické i historické školy zrovna tak jako *marxismu*, jakoby totiž hospodářské skutečnosti byly jisté přirozené útvary a průběhy sui generis, ku kterým právo jen zvenčí přistupuje, aby je poutalo, řídilo a mistrovalo. A přece se nám vše pod rukama rozsypává, jakmile jen pokus učiníme opravdově odloučiti ekonomickou materii minulosti i přítomnosti jako společenský zjev (vylučujíc tedy zjevy ryze technické) od formy, v níž a skrze níž se ona jako společenský zjev uskutečňuje, od práva samého. S nejsilnějším důrazem, s nemalým, až příliš jednostranným nadsazením látky ekonomické naproti všemu jinému obsahu společenského bytí a žití, při tom s rozhodností až tak říkajíc k negaci theorie se blížící, upozornil na tuto vzájemnou podmíněnost nejnověji *Stammler*.¹⁾

Jest ostatně známo, že první zástupci německé školy historické nezaujímalí naproti metodě svých předchůdců stanovisko tak příkré, jako jejich nástupci. *Roscher* se v prvotním svém nástinu²⁾ vlastně jen obracel proti epigonům *Smithovým*, škole *Ricardově*, ostatně přiznává jistou míru historické metody i *Smithovi* i *Malthusovi*. Také sám vskutku připínal v systematických výkladech na starší nauku provážeje a prokládaje její poučky mosaikou historických podrobností, utkvívaje jen s hledišť historického řád na trojdílném schématě ve vývoji národů (vzestupu, vrcholu a sestupu) a na představě parallelismu v hospodářském životě národů všech dob.

Proto šla novohistorická škola německá pod vedením *Schmollerovým* dále. U ní nemělo dílo klassické školy dost hodnoty vědecké ani pro ten výsek z celého kruhu látky národohospodářské,

¹⁾ *Wirtschaft u. Recht.*, zejm. str. 111 a násl. Spisovateli přítomné úvahy bude snad na tomto místě dovoleno připomenouti, že sám upozornil s důrazem ve svých Listech o studiu národohospodářském na nemožnost jakékoliv theorie důchodové bez podkladu určitého právního řádu.

²⁾ *Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirtschaft. Nach geschichtlicher Methode*, 1843.

na jehož vysvětlení svými psychologicko-hospodářskými zákony¹⁾ práce příslušníků posléz řečené školy dostačovala. Že nestačí k vysvětlení minulých fází, bylo arci nade všecku pochybnost, jakmile lidem s očí spadly skořapiny nehistorického racionalismu, zrovna tak jako bylo nesporno, že onen psychologický podklad starších dedukcí — hospodářský egoismus obchodnický čiperného a zralého hospodáře až do hranic stejného oprávnění třetích osob — nejenom jest pro přítomnost pojat schématicky, nýbrž — zrovna jako sám právní řád abstraktní teorií předpokládáný — zase jen něco historicky relativního. Ale přece nebyl pouhou »bezdnou povrchností«²⁾ ani neoprávněoval k obžalobám na spousty, které »klassická ekonomie«³⁾ způsobila, jakmile jen postavení jeho jako ryze logické pomůcky bylo vyjasněno. Důkazy, že a kde všude se průběhy skutečnosti se »zákony«⁴⁾ deduktivně školy neshodují a neshodovaly, byly už dokonce lacinými trumfy, neboť takové daly by se provéstí též o přírodních vědách, kde pracují pomocí method izolujících, a takové, jak níže uvidíme, provádějí dnes kritikové generalisačních pokusů historické školy také.

Tím větší byl ovšem důsledně po tak důkladném vymetení úkol pozitivné práce historické školy. Není arci docela snadné podat obraz toho úkolu zcela věrně, tak jak jej tábor novohistorický sám pojímal, poněvadž názory o poměru podrobných výzkumů k theorii a postavení praktické nauky nebyly shodny a vždy plně vyjasněny.⁴⁾ Podle toho, jak se konečně věci vyvinuly, lze asi správně vytknouti úkol, pokud jde o theorii, takto: Zbudovati theorii na nových základech, v přesném smyslu indukčně, tudíž také bez jakéhokoliv theoretického axiomu o mechanickém průběhu dějů společenských, s vyloučením všech hledišť teleologických, s prostým a výlučným zřetelem na kausálnost psychickou. S toho hledišť a pod tou direktivou zevrubné historicko-statistické vyšetření

¹⁾ Název ten, tuším, první zavedl *Wagner*. Správnější, ale méně pohodlný byl by ovšem název »hospodářsko-psychologické zákony liberálních řádů«.

²⁾ *Schmoller*, Über einige Grundfragen des Rechtes und der Volkswirtschaft str. 37.

³⁾ *Brentano*, Die klassische Nationalökonomie. (Inaugurační přednáška an universitě vídeňské, Lipsko 1888.)

⁴⁾ Pro starší období dostačí tu přirovnati názory *Roscherovy* (n. m. u. a v 1. díle jeho *Systemu*) a *Kniesovy* (*Die polit. Ökonomie von Standpunkte der histor. Methode*, I. vyd. 1853).

všech jevů jako podklad postupného vybudování nových všeobecných poznání. Popisná monografie všady musí tvořiti základ a protože skutečné průběhy jsou složky působnosti nejrozmanitějších živlů, motivů a akcí, nemůže, třeba pro hospodářský cíl hospodářské skutečnosti byly rozhodující, místa míti obmezení na určité typické pohnutky, nýbrž cílem zůstává zbádání všech účinkujících příčin jako podklad opatrných generalisací, a podmínka nezbytná tudíž: vyzbrojení nejširším universálním vzděláním z celého oboru věd duchových a i přírodních.¹⁾

Mohutný, památný ruch zevrubné speciální práce badatelské vyvinul se z toho podnětu. Oživily archivy, k plodnému použití se přivedly poklady statistiky a dána také práci statistické hojnost podnětův i direktiv pro prvotní methodické sbírání fakt. Ruch ten zasáhl daleko přes kruh užších interessentův národohospodářské vědy. Badatelé obecné historie měrou rostoucí se přichylovali k líčením hospodářsko-sociálních činitelův a vlivů v dějinách národů. Do ohromna rostly kupy nastřádaných vědomostí o dějinných konkrétnostech a pokusy výkladu o jejich konkrétní zpříčinění. Legie pracovníků, hory děl, do nekonečna rostoucí látka podrobného skutkového vědění, každé nové ucpání mezery ukazuje sto nových, hranice ekonomického badání splývají s oblastmi všelikých oborů duchových věd a vším tím nutně se oddalovalo dílo synthese z látky ohromně se množící, jednotlivcem i pouze receptivně už sotva zdo-latelné, ač ono přece bylo prvotním cílem celého hnutí. Nastalo jisté kolísání názorů tak, že mohly vzniknouti nářky o historii, jež nahraditi má theorii neb praktickou nauku, aneb takové, že každý zevrubně a dokonale popsany děj konkrétní jest již typickým, ježto za stejných příčin musí stejně probíhati, jako by tato totožnost příčin se naskytnouti mohla tak zhusta. Zase to byl *Schmoller* — jenž odmítnuv u příležitosti prvního vydání sborníku *Schoenbergova* účast z důvodu, že na systematickou práci není ještě času, a pověděv, že třeba vyčkati ještě dvaceti let — naznačil cíl určitěji, ale tak, že

¹⁾ To asi je trest *Schmollerova* názoru vysloveného posléze v článku: Die Volkswirtschaft, Volkswirtschaftslehre u. ihre Methode. (Už dříve v *Conradově* Handwörterbuch, nyní samostatně ve sbírce: Über einige Grundfragen der Sozialpolitik und Volkswirtschaftslehre. Lipsko, 2. vyd., 1904), také v rektorátní řeči z r. 1897: Wechselnde Theorien und feststehenden Wahrheiten. (V téže sbírce.)

dal podnět k omylu o dosahu svého mínění. Pravilť totiž, že politické ekonomii jako soubornému pojmu pro řadu věd bude se přeměnit ve »vědu společenskou«, což obecně vzhledem k tehdejšímu jeho odmítnutí methodologického díla *Mengerova* bylo po-jímáno tak, že vidí cíl historického badání národohospodářského v pohlčení národohospodářské vědy sociologií, že tedy pokládá za nutné politickou ekonomii jako speciální disciplinu společenskovo-vědeckou obětovati všeobecně vědě, v níž by ona s jinými special-nými splynula, recte utonula. V článku svém o hospodářství národ-ním, významném a památném dokladu vytríbení, jež poslední zápasy methodové v oboru vědy naší způsobily, ohradil se však *Schmoller* proti tomu výkladu. Nic jiného nemohl prý tím mysliti, než že »všecky vědy státní a společenské mají jisté společné základy a jednotné příčiny rázu sociologického a psychicko-ethi-ckého«. Nechtěl »založiti žádnou universální vědu všech národohospodářských a sociálních nauk, míchanici (*Mischmasch*) všech sociálních věd za zrušení všech věd speciálních«. Jeho heslem že bylo vždy: »Dělití vědu v obory speciální dle látky a metody, zevrubně vyšetřiti jednotlivé problémy, izolovati jednotlivé před-měty, ale přistoupiti na každý s universálním, historicko-filosofickým a sociologickým vzděláním ducha, které jest schopno jednotlivost pojímati jako integrující část celku.«

Skoro přesně pak do lhůty, na kterou byl žádal odročení systematické práce, vystoupil s prvním dílem pokusu synthetického, nazvaným: Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre (1900). O díle tom, po tu chvíli nedokončeném,¹⁾ z kruhu nejvěrnějších žáků mistrových (*Hasbach*) bylo pronešeno heslo, že pro poli-tickou ekonomii na konci XIX. věku znamená tentýž zjev epochální, jakým byla proslulá *Smithova* Inquiry pro konec XVIII. Dohádati se budoucího vlivu nějaké knihy jest nesnadno v oka-mžiku, kdy vyjde a to jen částečně. Nepochybně jest na ten čas *Schmollerovo* dílo standard work historické školy a spravedlivý soud mu musí přiznati stopy universálního ducha tvůrcova. Snad nebude nesprávně, řekneme-li, že v ukončené části obsahuje jen asi tutéž látku, kterou se obírají nynější obecně velmi široké a stále se šířící základové části (»Grundlegungen«) soustavných

¹⁾ Druhý díl vyšel zatím, ale již po vytištění této studie.

spisů národohospodářských, lišíc se však od nich co do způsobu spracování rázem práce všestranně vzdělaného historika, jenž z bohatě nasbírané látky osnuje povšechné rozhledy o souvislostech a postupech. Ale vše více krásné, syté, resumující obrazy historické než generalisace v tom rozumu, v jakém jsme zvyklí je žádati s hlediště theorie jako podklad přesnější práce dedukční a k jakým kdysi dospěti doufali zakladatelé historické školy národohospodářské, *Roscher* a *Knies*.

Ano generalisace, cíl každé indukce, která chce vyspěti v theorii! Máme od nynějších předních mistrů historické školy národohospodářské, od *Schmollera*¹⁾ i *Büchera*²⁾ pokusy takových generalisací. *Schmoller* sám jest toho dalek, nazývá je jménem, o němž snili starší zakladatelé historické metody: zákony vývojovými. Nazývá je prostě »genetickými klassifikacemi«. Největšího účinku měla *Bücherova* genetická klassifikace stupňů hospodářského života, jež on naznačuje názvy uzavřeného hospodářství domácnostního, uzavřeného hospodářství městského, uzavřeného hospodářství národního a hospodářství světového. *Bücher* dovedl je vystihnouti rysy tak charakteristickými, že zastínil klassifikaci *Schmollerovu*, částečně paralelnou.³⁾ Leč ihned hrnuly se proti *Bücherovu* pokusu polemiky⁴⁾ a vedly z části k obmezením, zejména vylučovaly rozšíření jeho klassifikace na starověk, jakoby on náležel typicky do první z řečených fází. A přece musíme doznati, že to byl jeden z nejplatnějších skutků historické školy národohospodářské, jejíž velká čásť pracovníků zdá se přehlížeti, že sepisování historických

¹⁾ *Schmoller* o postupných formách pospolitého hospodaření lidského *Studien über die Wirtschaftspolitik Friedrich des Grossen* (Jeho Jahrbuch VIII. roč. 1. sv.); pak o vývoji forem podnikatelských. (Tamže 1890—1893.)

²⁾ *Bücher* (*Entstehung der Volkswirtschaft*. Do češtiny přelož. Drem Gruberem). Kromě klassifikace v textu uvedené ještě zejména o postupu typických forem provozování průmyslu.

³⁾ *Schmoller* totiž v uvedených *Studien* a nyní v »Grundriss« nepřidrží se, jako *Bücher*, jako dělítka způsobu společenského ukojování potřeb, nýbrž řídicího orgánu pospolitostního. Dle formulování v »Grundriss«: Hospodářství domácí, kmenové neb vesnické — městské — národní — světové.

⁴⁾ Zejm. od historika *Meyera* na shromáždění něm. histor. (v přednášce *Die wirtsch. Entwicklung des Altertums*), a ve spisku: *Die Sklaverei im Altertum* (Jahrb. der Gehestiftung 1898) a *G. v. Below*: *Über Theorien der wirtsch. Entw. der Völker mit besond. Rücks. auf die Stadtwirtschaft des d. Mittelalters* (Hist. Zeitschr. sv. 86).

monografií a používání historické látky jako podkladu indukce ke generalisacím směřující není totožné. Postavme ostatně proti *Bücherovým* i *Schmollerovým* genetickým klassifikacím ty rozličné současné pokusy všeobecných sociologií — které směle se podnímají vyvoditi na podkladě určitých domněle universálních principů zákony vývoje celé dějinně-společenské skutečnosti — a pocítíme, oč cennější jest skromná částečná generalisace takové vážné historické hlavy naproti smělým koncepcím, které nejsou možny bez znásilnění historických fakt.

Jenom že jest přece též potíž generalisačního díla na podkladech historicko-statistické indukce z těch krásných pokusů obou autorů zjevna. O nich zajisté neplatí, co napsal *Lange*,¹⁾ jednaje o metodě izolujících abstrakcí klassiků národohospodářských: »Všecky absolutní pravdy jsou nepravdivy. Relativné (Relationen) mohou však býti přesny. A co je pro pokrok vědění nejdůležitějším: relativná pravda, věta, která jest pravdiva jen na základě libovolného předpokladu, a která se od plné skutečnosti ve smyslu pečlivě určeném odchyluje — právě taková věta jest nepoměrně způsobilejší podporovat naše poznání, nežli věta, která chce se jednou ranou podstatě věcí přiblížiti a při tom vleče s sebou nevyhnutelnou a v dosahu svém neznámou kupu omylů.« Naprosto neplatí o nich, platí o těch mnohem smělejších generalisacích, o nichž právě byla řeč a s nimiž nečetné dosud generalisační pokusy historické školy národohospodářské nikterak nesmí býti srovnávány, neboť stojí nad nimi vědecky nedozírně vysoko. Leč když dobře uvážíme slova *Langeho*, pochopíme tím snáze, proč i po vystoupení školy historické a po všem jiném odporu, jenž zcela původně v Anglii vzešel proti »jejím« národohospodářským klassikům, proč na západě evropském, ve Francii a Anglii, tolik národohospodářských pracovníků nepopíratelného nadání a znamenitého vědeckého obzoru nedalo se odvrátiti od toho směru práce, jehož příklady jim dali slavní předchůdci.

Logické postupy pomocí izolujících předpokladů, byť ryze pomyslových, nejsou výlučnou stránkou v práci starší ekonomické školy, ani jiné vědy, i samy přírodní, se jim nevyhýbají; užívají právě pak subtilných výpočtů matematických a nazývají své vý-

¹⁾ *Geschichte des Materialismus* II. díl, str. 455.

sledky exaktními. I mohou v duchových vědách metody isolační býti plodnými, když při výsledcích nezapomeneme jejich předpokladů, které vylučují 1. domněnku, že by lze bylo všecku skutečnost jen takto vysvětlit, což ostatně nikdo s troškou vědeckého smyslu nikdy nemínil, a 2. každou přímou a bezprostřední aplikaci pro praktickou nauku, jakékoliv prosté a bezvýstředné upotřebení pouček tou cestou získaných k účelu řešení hospodářsko-politických úkolů. Neboť tomu jest účtovatí jednak s logickými základy theoremů a s druhé strany se spleťtostí všech společenských jevů, s růzností historicky vytvořených stavů a s pestrostí pohnutek, v jednotlivcích i massách jako pružiny rozhodování a jednání složitě působících. Chyba nevězela nikdy v užití této metody, nýbrž v základotvorné abstrakci původní, v názoru, že soukromohospodářský život ve výrobě a spotřebě, oběhu statkův i rozdělu důchodovém vyčerpává »hospodářský život« vůbec a všecek. Ale známe také již původní zdroj té chyby a víme, že se ho lze vyvarovati, ano, že dnes se jím nikdo více másti nedává.

Schmoller ovšem, maje na zřeteli, co sám pověděl o universalnosti historicko-filosofické a sociologické, dokládá se u novověkých spisovatelův anglických analogickými jevy, aniž pod vlivem *Comta* a *Spencera*, kteří probírají jevy politicko-ekonomické v souboru sociologie, splétají sociologické prvky a myšlenky do svých výkladů. Myslí hlavně na *Marshalla*. To však se dnes děje dost obecně, třeba podle vkusu a sklonu autorův ne vesměs na těchže místech v systému,¹⁾ ale nejhustěji v jistém sečlankování se soustavou nauky na podkladě přítomných řádů a s pečlivou prací pojmovou, pro kterouž není namnoze možno obejíti se bez method abstraktných. O obranu těchto naproti proudům v Němcích převládajícím pokusila se, jak známo, škola rakouská, jejíž hlavou jest Karel *Menger* a ne jen o obranu slovy, ale také skutkem příkladu, pečlivého, namnoze zjemnělého užívání. Pokud je zevní úspěch měřítkem, neminula se s ním její snaha, jak svědčí ohlasy ve velkých literaturách západu i zaoceanské. Ale co víc — i *Schmollerův* někdejší příkrý odpor se zmírnil a *Bücher*, jeho soudruh a spolu v pokusech generalisačních soupeř, s klassickou jednoduchostí

¹⁾ Nejvíce v t. zv. »Grundlegungen«. *Stammler* se jim posmívá. Každý si ovšem nemůže věc tak zjednodušit jak on, anť se obmezuje na hospodářství jako »látku« společenskou a právo jako formu její.

vytkl to, co vůči oběma velkým proudům methodovým pociťuje každý, jenž oceňuje váhu spleťtých spojitostí společenských a rozhledu universálního neméně jako důležitost přesné práce pojmové v užších oborech socialních jevů. Právě,¹⁾ že by bylo osudným omylem spokojiti se »popsáním hospodářských forem a jejich historických přeměn«, omylem, »který by znamenal vydati v šanc více než stoletou práci vědeckou, znamenal také naprosté zneuznání naší hospodářské přítomnosti«. I dodává: »Dlužno proto s velikým zadostučiněním pozdraviti, jestliže po periodě pilného sbírání látky v nejnovější době opět s horlivostí bylo se chopeno problemů moderního hospodářství obchodního a jestliže se činí pokusy o opravení a další zbudování staré soustavy touž cestou, kterouž soustava tato povstala, toliko s použitím mnohem bohatějšího materiálu skutkového. Není věru jiné metody badání, jíž by lze přiblížiti se ke složitým příčinám jevů obchodních, než isoluující abstrakce a logická dedukce. Jediné induktivní postupování, o kterém vedle toho může býti řeč, statistické, jest pro největší část problémů sem náležejících nedosti jemné a pronikavé a může se ho užití jen jakožto pomůcky doplňující nebo kontrolující.«

Ano i pro hospodářské periody minulosti má *Bücher* podobné postupy za možné a nutné, jakmile bude o nich dostatečný materiál popisný k úspěšným analysím nahromaděm.

A tak se věci dnes opravdu mají. Methoda klassické školy, vytríbená, zjemnělá, i na jiné obory než na svět soukromohospodářský rozšířená,²⁾ koná dosud své služby k vysvětlení typického rázu různých průběhů na zásadní půdě nynějších platných řádů. Ano vidíme, že ani ti, kteří nenalezli dosti slov odsouzení pro spousty způsobené starším učením, nepohrdli v prudkých nedávných zápasech o směr celní politiky v říši německé uchýliti se k některým pilířovým theoremům jeho.³⁾ Jenom historikové přísné observance (*Schmoller*, *Hasbach*, *Schanz* a j.) všemu podobnému svádění odolávají; kdežto zástupci školy rakouské (*Menger*, *Böhm-Barwerk*, *Wieser*, *Sax* atd.), v Německu hlavně *A. Wagner* a *H.*

¹⁾ Vznik hospod. národ. Překlad Gruberův, str. 66.

²⁾ Sr. na př. *Sax*. Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft (1887).

³⁾ *Brentano* opírá se o t. ř. zákon o ubývání výnosu půdy (vzatý ze zbrojnice klassiků) už ve své »Agrarpolitik« (Stuttgart 1891) a obírá se jím též ve svém »Freihandelsargument«. (Berlin 1901.)

Dietzel pečující o rozvětvení a prohloubení individuálno-psychologických základů, ukazují, že ani metoda »klassiků« není u svých posledních met.¹⁾ Než i oni jsou si vědomi — *Schmoller* sám takový výrok *Mengerův* zaznamenal — že jsou vědecké problémy národohospodářské, jež pomocí této metody řešiti se nedají, jež musí býti řešeny historicky nebo sociologicky t. j. se zřetelem na souvislosti různých, v místě a čase spoluvystupujících a spoluúčinkujících živlů. Vězí to pak ovšem zase v povaze lidského ducha, že se řešení abstraktního nevzdá, kdekoliv nějaký silný, výrazný moment jevy typicky ovládá.

Spor methodový tedy jako zásadní pominul. V jednotlivostech n. př. o mezích upotřebení method rozcházejí se názory.²⁾ O vzájemném verifikačním úkolu obou method, či, podle jedněch, jen induktivně naproti výsledkům dedukcí, dokonce napořád ještě panují nejasnosti a příliš vzdušné konstrukce.³⁾ Do malichernosti zabředly

¹⁾ *W. Wagner*, Grundlegung der polit. Oekon. 3. vyd I díl.

²⁾ Kromě dovolaných již spisů budiž jen ještě uveden *Dietzelův* Über das Verhältniss der Volkswirtschaftslehre zur Socialwirtschaftslehre (1882); a nyní Theoretische Socialökonomie (1895. I. díl). *Sax*. Das Wesen und die Aufgaben der Nationalökonomie (1884); Die neuesten Fortschritte der nationalökon. Theorie (1889); *Philippowich*: Über Aufgabe und Methode der polit. Ökonomie (1886). *John*: Zur Methode der heut. Socialwissenschaft (vi-deňská Zeitschr. für Volksw. atd.) 1892, a Zur Genesis der realistischen Wissenschaft (tamže 1893); četné drobné práce *Hasbachovy*, zejména Zur Geschichte des Methodenstreits in der polit. Ökonomie a Die klass. Nationalökonomie und ihre Gegner (ve *Schmollerově* Jahrbuch XII. sv. 19. a 20.) a m. j.; Podobné sblížení hledišť methodových, jaké nastalo na půdě, kde byl methodový spor nejostřejší, lze stopovati i v literaturách jiných. Kdežto v anglické ještě *J. St. Mill* (v systému induktivně a deduktivně logiky) pro obor národohospodářský přiznává rozhodující váhu dedukci a nejpřednější methodolog let sedmdesátých *Cairnes* (Character and logical method of political economy) houževnatě při ní trvá, stojí již *Keynes* (The scope and methode of polit. econ.) na stanovisku soudného uznání platnosti obou v oborech úkolů jejich povaze přiměřených. A tak dnes téměř obecně i v literaturách ostatních.

³⁾ V té příčině projevil jsem svůj názor již v »Listech o studium národohospodářském« a dodal bych jenom: Čím všestrannější jest obor jevů, jehož se nějaký theorem týče, tím více je vyloučena shoda výsledku deduktivního a opácného postupu, protože v druhém případě nelze se vyhnouti vlivům, které pocházejí od činitelů, pohnutek atd., jež při deduktivním postupu pomocí izolující abstrakce vůbec zůstávají mimo zřetel. Lze

docela hádky o to, kterým výsledkům správněji přísluší název exaktních.¹⁾ Ale klid práce není více mařen svárem o dobrotě a spůsobilosti určitých druhů nástrojů.

Pro mnohem širší kruh jsou zřetelný důsledky odloučení od stanoviska společenské přírodovědy v oboru praktické nauky, tedy národohospodářské a sociální politiky.

Snad bude nejpřípadnější navázati tu na slovo *Dietzelovo*²⁾ »Wirtschaftspolitik ist angewandte Wirtschaftsethik« — při čemž rozumí on sám ekonomickou etikou »kapitolu obecné ethiky, jejíž úloha záleží v tom, aby pro hospodářský život vyvodila důsledky vrchní zásady ethiky o tom, co býti má.« Proti ideálu odtud nabytému, jenž nám udává nový cíl, stavíme daný stav podrobuje je kritice, a vyhledáváme nejlepší cestu, nejvhodnější prostředky (veřejné předpisy a zařízení atd.) k novému cíli. Pouze výzbroj pro posouzení možnosti a vhodnosti prostředků k cílům daným a s ethického hlediště správným podati musí theorie, a pokud z příčin už vyjasněných nepostačuje, všestranné použití zkušeností

ostatně na př. zákon o volném pádu těles v prostoru vzduchoprázdňem v přesném slova smyslu »verifikovati« zkoumáním skutečných pádů v prostoru nikoliv vzduchoprázdňem? Verifikace indukci naproti výsledkům získaným dedukci z hypotetických izolací může tedy míti jen smysl kontroly, jak hojně a jak daleko se konkrétní průběhy (v dostatečně hojném počtu pozorované!) od oněch odchylojí. Předpokládajíc správný logický postup při dedukci z daného základu, nekonstatuje sebe větší úchylnka »od skutečnosti« nesprávnost výsledku tou cestou získaného, nýbrž jenom příliš úzké vymezení základu samého, čili právě chybu v oně základotvorné operaci indukční, pomocí níž základ deduktivně práce byl určen. Naopak nemůže kontrolující verifikace theoremu zjištěného indukci pomocí postupů deduktivních z nějaké hypotetické izolace znamenati nic více, než že v případě souhlasu bude jisto, že ve skutečnosti opravdu dominuje ta příčina, která jako jediné působící byla předpokládána při deduktivním postupu.

¹⁾ Také o tom jsem se obšírněji zmínil v »Listech o studium národohospodářském«. Správně bude přenechati název »exaktní« pro theoremy vědám přírodním, které — jak známo — neuzívají toho označení pro vše-liké theoremy zkušeností zjištěné, nýbrž jen pro theoremy zjištěné reálnou izolací (experimentem v přesném slova smyslu) neb hypotetickou izolací (v matem. fysice), číselně ale (měrou, vahou) vyjadřitelné a vyjádřené. Kdekoliv běží o výsledky spleťtých zpříčinění, aniž jest lze jednotlivá typická od sebe odlišiti a v určitých izolacích stopovati, přestávají »exaktní« výsledky, jak viděti ve vědách biologických.

²⁾ Theoret. Socialökonomik str. 31.

historicko-statistických. Zde přicházejí výše vytčená hledišťe *Schmollerova*¹⁾ — pro budování theorie nedosti přesná a pevná — k plné platnosti. Řekněme tedy: hospodářsko-politická rozhodnutí opírají se aspoň o důvody ad hoc čerpané z historie neb statistiky, kde jim nestačí dosud národohospodářská theorie.

Není však pochyby, že takto politika jako nauka i jako výkon stává se těžší a bez přirovnání zodpovědnější, k lítosti všem, kterým jest ideálem pevné a pohodlné řešení z jednotných, za neomylné pravdy přijatých hledišť, jako vyřešení početního příkladu beze všeho zbytku z pevných podkladů dané úlohy. Ale toho ideálu dle dosavadních našich zkušeností dá se docílit jen za cenu uznání mechanických nutností ve všem průběhu společensko-historickém, tedy za současného vzdání se všeliké důvěry v možnost, aby lidstvo záměrnými rozhodnutími hromadnými, úmyslnými organisacemi a zakročeními mocenskými i účelnou výchovou strojilo si lepší osudy. Z opuštění idey společenské přírodovědy naopak vyplývá mravně posilující důvěra v možnost vytknutí si pokrokové ideály, pracovati pro ně a přiváděti je k uskutečnění. Jaký podklad a smysl by měly jinak rušné námahy velkých národův o mocné světové postavení, o kolonie a ovládání trhů cizích, o velká imperia a světohospodářské předáctví. A jaký teprv by byl osud malých národů, kdyby jejich tužbu po sebezachování a rozvoji energií neokřídlovala víra, že toho dosáhnou vypěstováním a uplatněním výrazných a silných vlastností a požehnáním plodné úsilné práce.

Jest to zajisté spolu nemalou měrou následek přesvědčení, že zákonná a správná opatření všeliká, tudíž i národohospodářská, nemohou se platně a bezpečně opírat o prostou rukojeť jednoduchých vodících principů, když se dnes obecně rozsahem nikdy nebývalým a pečlivostí v příčině kvality dříve netušenou opatruje statistickými šetřeními veřejnými i soukromými a přísně připravenými i vedenými anketami dodává ustavičně bohatá látka společensky významných skutečností. K čemu by převážná většina jich byla, kdyby šlo dělati politiku pomocí jednoduchých vodících zásad z theorie prostou aplikací vyvinutých, nositi, tak říkajíc, universální lék pro vše v kapse u vesty.

¹⁾ Str. 519.

IV.

Mohlo-li výše právem býti tvrzeno, že výsledky tak řečeného historického směru badání pro novostavbu theorie až dotud zůstávají daleko za smělým snem zakladatelův jeho, sluší tím rozhodněji uznati zásluhy jeho ve směrech jiných, a to nejenom ve směru kritickém naproti staršímu pojmání individualistickému, nýbrž i v pozitivním. Na stupeň nemalé dokonalosti dovedla zvláště novohistorická škola dějezpysné badání i podání národohospodářské; obrátila smysl k mnohostranným souvislostem hospodářských jevů s mimohospodářskými v příčinách i důsledcích; vyjasnila teprv význam namnoze dosud zanedbávané hospodářské stránky v dějinách národův a států, tak že zase vice versa všeobecné a kulturní dějiny vědomou a stále větší měrou se stávají spolu dějinami hospodářskými a o to více »všeobecnými«. Vzbudila dále zájem pro generalisace ze zevrubných indukci historicko-popisných a sosnovala první vůdčí pokusy ve svých genetických klasifikacích a ve vypracováních jednotlivých typických stránek, jež hypotetické izolaci jsou nepřístupny. Jí předem také za to děkujeme, že jsme se naučili jinak pohlížeti na starší učení národohospodářská sama. To platí zvláště o merkantilismu, k němuž stará abstraktní škola byla venkoncem nespravedlivá, kdežto historická škola byla k němu vůbec shovívavější než k učení pozdějším. Nám dnes není merkantilistické učení — odlesk to hospodářské politiky oné fáze, kterou nám pěkné slovo *Bücherovo* pojmenovalo fází »uzavřeného hospodářství národního« — jen pouhou snůškou bludů a pochybení proti přirozené povaze hospodářství.¹⁾ Co do původu jeho ukázaly nám práce národohospodářských historiků, jak merkantilismus prolamoval sebeuzavírací hospodářskou politiku měst a menších teritorií osvícenějším přenášením prostředků od nich užívaných na širší oblasti za účelem vydatnější výrobní a obchodní politiky ve prospěch celku, kterak zdokonaloval mincovnictví, míry a váhy, jak se staral o vývoj výrobních sil. Vidíme v merkantilismu uskutečnění mohutného záměru výchovného v celém souboru praktické politiky, při jehož převládající empiričnosti bylo sice v leccaké podrobnosti platiti citelně za vyučenou, který ale v celku mocně

¹⁾ *Schmoller*: Studien über die Wirtschaftspolitik Friedrich des Grossen; pak Grundriss str. 84 a násl. *Bücher*: Entstehung (kde jedná o uzavřeném hospodářství národním).

dovedl uspíšiti obecné národohospodářské povznešení. V individualistickém učení národohospodářském sice historická škola nechtěla uznati více než v theorem zahaleného výrazného tlumočnicka nových hnutí a nanejvýše jakýsi předchozí stupeň vlastní vědy národohospodářské — pouhou »theorii« (ve smyslu obecného způsobu mluvení), skutkem geniální intuice vytvořenou, na rozdíl od skutečné vědy¹⁾ — ale my dnes víme, že bylo více, že přes bezděčný omyl o dosahu svého vědeckého výkonu pomocí metody samým společenským názorem doby diktované, podalo obdivuhodné vysvětlení ducha a tendencí ve vyvinutém hospodářství obchodovém na půdě řádu právního, jenž se právě tvořil, methodou, která i odloupnuta od svého původního společensko-filosofického podkladu, byť v obmezeném rozsahu a jen s relativně historickou platností, dotud aspoň nepozbude oprávnění, dokud základní ráz těch právních řádů potrvá.

Jasně uvědomění o této skutkově obmezené možnosti řečené metody a relativně historické platnosti jejích výsledků, a pak i možnost širšího a spolu zdokonaleného její užívání přinesli nám však moderní její obránci a s nimi právě t. ř. škola rakouská. Historismus nebyl tedy překonán, jen cíle jeho a postavení k theorii i nauce praktické jasněji vymezeny, ale totéž platí o odpůrci, proti němuž kdysi historická škola vyšla do boje. A vzhledem k tomu, že tento odpůrce měl v posledním čtvrtstoletí v Rakousku své nejrázovitější soustředění, bude třeba ještě slovem se zastaviti u této rakouské školy, o níž bylo již naznačeno, že trvá v těsném kontaktu s francouzskými a anglickými předáky národohospodářské práce vědecké příbuzných směrů.

Vzhledem k přemocnému významu, jež v celém hospodářském životě mají individualné psychické pohnutky a procesy, byla snaha rakouské školy po prohloubení základů vědy v tom směru záslužnou; její práce v oboru theorie hodnoty, kapitálového důchodu a j. ukázaly, jak daleko lze vybrousiti a vytříbiti pojmy a theoremy příslušné. Zachování vědeckého rázu každékoliv theoretické nauky jest podmíněno přesným, pečlivým tvořením pojmů, účelných třídění a pouček co do formální i materiální platnosti přesně vymezených. Na nich — neupadnou-li do zbytečného formalismu a škatulkování — školí se duch mladších pěstitelů, ony jsou vůbec

¹⁾ *Schmoller*: Wechsele Theorien atd.

potřebou duchu každému, toužícímu po tom, aby ovládl jistou sumou jednotčích formulí přebohatý obsah skutečnosti. To je právě ekonomika, k níž tíhne lidský duch v oboru poznávání, věda ekonomická nemůže ji odmítati.

Ani to nesluší přehlédnouti, kterak právě vědecké badání historické v celém oboru společenských skutečností nevyhnutelně potřebuje přesných pojmů, jež se týkají jevů, které ono přezkoumává, a směrnatných hledišť, jež jedině může poskytnouti theorie. Jinak mu snadno unikne, co právě je odborně důležité a rázovité, anebo nedojde jasného výrazu. Bez výzbroje pojmů a hledišť z theorie dosavadní čerpaných nebyly by dospěly ani výše zmíněné práce *Schmollerovy* a *Bücherovy* své veliké orientační síly.

Oba směry metody badací se potkávají v přesvědčení, že i další zdárný vývoj národohospodářského badání, tak jako vůbec všeho společenského, vyžaduje ohraničení látky zachováním speciálních věd společenských. To není na újmu důraznému uznání nerozlučitelné faktické spojitosti ekonomického života se vselickou ostatní společenskou skutečností a vydatného vzájemného zužitkování výsledků.

Pracovníkům obou methodových směrů děkovati jest konečně za to, že nauky hospodářsko-politické, vybavené z negativního rázu a tedy pozitivního prázdna liberální školy, dostaly tak ohromné, plodné, nevyčerpatelné pole, že však ráz jejich zůstává historicko-relativní. Někdejší spory o svobodný obchod a ochranné clo, svobodu živností a regulativní i korigující do nich zasahování, svobodný řád agrární a právní úpravy obmezující v určitých směrech volné nakládání půdou přestaly býti spory zásadními. *K. Menger* i *Bücher* nás ujišťují, že z určité metody badací v oboru theoretickém nevyplývá určité hospodářsko-politické credo. Tu pak nejvýrazněji — jak bylo ukázáno — vystupuje rozdíl společenských věd od vlastních věd přírodních. Zde samozřejmá, přímá a bezprostřední aplikace theoremů, tam v oblasti, v níž vládne psychická příčinnost a ethická cílovost, i povaha theoremů jiná a pouhá, prostá jejich aplikace vyloučena. Toť konečný důsledek emancipace věd společenských od vlastních přírodních.